

משנה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא — מעיקרה איירי נארנע מיתות ומפרש ואזיל להו לכולהו, והדר מפרש הני דאין להם חלק לעולם הנא. הכי גרסינן האומר אין תחיית המתים מן התורה — שכופר במדרשים דרשינן גמרא לקמן מניין לתחיית המתים מן התורה. ואפילו יהא מודה ומאמין שיחיו המתים אלל דלא רמיזא נאורייתא — כופר הוא, הואיל ועוקר שיח תחיית המתים מן התורה — מה לנו וללמונתו, וכי מתיכן הוא יודע שכן הוא? — הלכך כופר גמור הוא. אפיקורוס — מפרש גמרא. ספרים החיצונים — מפרש גמרא.

משנה כל ישראל ואפילו עבריינים וחייבי מיתות בית דין יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר" (ישעיה ס, כא) ורק אנשים בודדים המיוחדים ברשעים יוצאים מכלל זה. ואלו שאין להם חלק לעולם הבא אף שיש בידם מצוות רבות אחרות: האומר אין תחיית המתים מן התורה שכופר שיחיו המתים ברצות ה' לעתיד לבוא. והאומר: אין תורה מן השמים, ואפיקורוס המבנה חכמי ישראל ותורתם. ר' עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים, וכן הלוחש על המכה (הפצע) ואומר כסגולה: "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" (שמות טו, כו) מזלזל בקדושת השם, ואין לו חלק לעולם הבא. אבא שאול אומר: אף ההוגה את השם המפורש באותיותיו. שלשה מלכים חשובים המנויים במקרא, וארבעה הדיוטות חשובים שזכו לרוב חכמה המוזכרים במקרא אין להן חלק לעולם הבא. שלשה מלכים הם: ירבעם בן נבט, אחאב, ומנשה מלך יהודה. ר' יהודה אומר: ומנשה יש לו חלק לעולם הבא שנאמר "ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנונו וישיבהו ירושלם למלכותו" (דברי הימים ב' לג, יג) הרי שעשה תשובה גדולה! אמרו לו: אמנם התחרט מנשה ותשובתו הועילה שלמלכותו השיבו, ולא לחיי העולם הבא השיבו. ארבעה הדיוטות הם: בלעם בן בעור, ודואג האדומי, ואחיתופל, וגחזי.

- מסורת הש"ס**
- א. עבודה זרה יח, א (בשנינו). ירושלמי פאה פ"א ה"א. תנחומא וארא א. עיון אדר"ג פ"ו. ילק"ש מלכים ב' פ"א.
 - ב. במדבר"ר פ"ד יד.
 - ג. שבועות טו, ב. תוספתא סנהדרין פ"ב(ה).
 - ד. עבודה זרה יח, א.
 - ה. תנינא טו, ב (בקיבור) תוספתא סנהדרין פ"ב(ה). אדר"ג פ"ו. שם פ"א (בשנינו ותוספתא). במדבר"ר פ"ד א. שהש"ר פ"א (ה). (בקיבור). שות"ס תהלים ה (חלק). תנבא"ר פ"ג (בשנינו). תנחומא מצורע א.
 - ו. ראה סוטה ח, ב. סנהדרין ק, א. דברים רבה פ"א (ו). כלה רבתי פ"א. ילק"ש מלכים ב' רלא.

ו. ראה סוטה ח, ב. סנהדרין ק, א. דברים רבה פ"א (ו). כלה רבתי פ"א. ילק"ש מלכים ב' רלא.

גרסות

אין תחיית המתים מן התורה היתה גם נוסחה עתיקה אחרת: אין תחיית המתים. ויתפ"ס אלו וישמע תחנונו בכת"י כמקרא: ויתפ"ס אלו ויעתר לו וישמע תחנונו. לפיכך פ' יחיה לו חלק בתחיית המתים בכמה מקורות וכת"י: לפיכך פ' יחיה לו חלק בעולם הבא. המלך נשען במקרא: למלך נשען. הנה במקרא: הנכה.

א משנה

ל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר". ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר "אין תחיית המתים מן התורה" ו"אין תורה מן השמים", ואפיקורוס. ירבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים, ויהלוחש על המכה ואומר "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך". ויהלוחש על המכה אבא שאול אומר: יאף ההוגה את השם באותיותיו. השלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא. שלשה מלכים: ירבעם, אחאב, ומנשה. רבי יהודה אומר: מנשה יש לו חלק לעולם הבא, שנאמר "ויתפלל אליו וישמע תחנונו וישיבהו ירושלם למלכותו". אמרו לו: למלכותו השיבו, ולא לחיי העולם הבא השיבו. ארבעה הדיוטות — בלעם, ודואג, ואחיתופל, וגחזי.

ב גמרא וכל כך למה? תנא: הוא כפר בתחיית המתים — לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים, ויפול מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה. דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מניין שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה — שנאמר "ויאמר אלישע שמעו דבר ה' [וגו'] כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שמרון" וכתב "ויען השליש אשר המלך נשען על ידו את איש האלהים ויאמר הנה ה' עושה ארבות בשמים יהיה הדבר הזה ויאמר הנזר ראה בעיניך ומשם לא תאכל".

לו חלק בתחיית המתים. לפי הכלל: כל מדותיו של הקדוש ברוך הוא שבהם מודד לבירות מדה כנגד מדה והעונש הוא תמיד מעין העבירה. שאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: מניין שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה — שנאמר "ויאמר אלישע שמעו דבר ה' כה אמר ה' כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שמרון" (מלכים ב' ז, א) וכתב "ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים ויאמר הנה ה' עושה ארבות בשמים יהיה הדבר הזה ויאמר הנכה רואה בעיניך ומשם לא תאכל" (שם ב).

עיונים

חלק לעולם הבא / יש הבדל בין "חלק לעולם הבא" שהוא ההתייחסות של קשר אמיתי בין כל אדם מישראל והעולם הבא, ובין "מיומן לחיי העולם הבא" שפירושו שהוא זוכה לחיי העולם הבא ואינו נידון בעולם הזה ואינו נענש על רשעתו (תוס' כתובות ק"ג, ב). לעולם הבא / מחלוקת היא בין הרמב"ם ובין רוב מפרשי התלמוד בדבר העולם הבא, לדעת הרמב"ם "העולם הבא" הוא עולם הנשמות, אותה רגה בה נשמות בני האדם זוכות, לאחר הפרדן מן הנוף להכנה והשגה בכורא העולם ולעונג נצחי ואין סופי. לדעת הרמב"ן הרמ"ה ור"ש משאנץ ועוד, הכוונה היא כאן לעולם שיבוא אחר תחיית המתים, כאשר יהיו בני האדם בנוף ונשמה אבל במצב קיומי שונה ונברל לנמרי. אין תחיית מתים מן התורה / וכבר העירו ראשונים (רמ"ה ועוד) על קיום שתי נוסחות בדבר, נוסחה אחת (שאותה אמץ גם הרמב"ם ונם רוב המפרשים) של "כופר בתחיית המתים", וכן נוסחה אחרת שכופר דוקא בראיות חכמים שתחיית המתים היא מן התורה (כדברי רש"י וההולכים בעקבותיו).

שלשה מלכים וארבעה הדיוטות / מנו את אלה משום שהיו נדולים עולם שהיתה בהם חכמה ותורה מרובה (ואת בלעם, אף שהיה נכרי — משום שהיה נביא), שלמרות כל נדולתם אין להם חלק לעולם הבא (ר' יהונתן ועוד).

וכך כד למא / בשאר עבירות הנמנות כאן שיש בהן ערעור כל עיקרי האמונה סוכן מדוע אין אותו אדם זוכה לתחיית המתים — לפי שהוציא עצמו מכלל ישראל, אבל הכופר בתחיית המתים, שהוא רק אחד העיקרים מפני מה יענש כל כך? ולכן היה צורך לומר שעונשו בא כדרך מדה כנגד מדה (כאר שבע).

אורח ההלכה

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא / כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ואפילו רשעים שעונותיהם מרובים מזכויותיהם — נידונים כפי חטאיהם, אבל יש להם חלק לעולם הבא, וכדברי המשנה. (רמב"ם ספר המדע, הלכות תשובה, פ"ג ה"ה) אלו שאין להם חלק לעולם הבא / חנופריים בתחיית המתים והכופרים בתורה מן השמים ואפיקורסים וכו' — אין להם חלק לעולם הבא, כדברי סתם משנה. ואף שמורה הרמב"ם שיש איסורים כדברים שמונו ר' עקיבא ואבא שאול, מכל מקום העובדים עליהם הם כשאר רשעי ישראל הנידונים כפי עונם. (שם ה"ו, וראה שם הלכות עבודה זרה פ"א ה"ב)

מסורת הש"ס

- א. ברכות נו, א. (בשנוי שט). מכות יא, א. עיין ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב.
- ב. חלוין קל, ב.
- ג. ראה פסחים מט, ב.
- ד. מביחא מסכתא דעמלק א (עיין שם).
- ה. ספרי עקב מז.

גרסות

- אמר ר' יוחנן מניין בכת"י ובע"פ: מניין.
- מנה פהנינים ולויים בכת"י ככמקרא: הכהנים והלוים.
- בניו חברים בכת"י בע"פ וה"ה: בניו חברים, מכאן אמרו שאין נותנין מתנות לבניו עם הארץ.
- צריק ג"ס נשים ק"ם בכת"י וכן הניה הנ"ל: צריק ק"ם נשים ג"ס.

וכתיב [ונאמר] "ויהי לו כן וירמסו אותו העם בשער וימת" (מלכים ב' ז, כ) ושואלים: ודילמא [ושמא] קללת אלישע גרמה ליה [דן] שימות כך, ולא מדה כנגד מדה על כפירתו? שהרי אמר רב יהודה אמר רב: קללת חכם אפילו על חנם (גם אם לא היתה מוצדקת) היא באה ומתקיימת, כל שכן קללת אלישע שבדין קללו! ומשיבים: אם כן לכתוב קרא [שיכתוב המקרא] "וירמסוהו וימת" מאי [מה] משמעות תוספת ההדגשה בשער, ללמד: על עסקי שער, על שלגלג ואמר שגם אם יפתח ה' שערים בשמים לא יהא כן, לכן נענש מדה כנגד מדה.

א אמר ר' יוחנן: מניין לתחיית המתים מן התורה — שנאמר בתרומת מעשר "ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן" (במדבר יח, כח) וכי אהרן עצמו לעולם קיים שתקיים מצוה זו בו? והלא לא נכנס אהרן עצמו לארץ ישראל מקום שנותנין לו תרומה ונמצא שלא התקיים בו הכתוב כלל! אלא מלמד שעתיד אהרן לחיות לעתיד לבוא, וישראל נותנין לו תרומה — מכאן לתחיית המתים מן התורה. דבי ר' ישמעאל תנא [בבית מדרשו של ר' ישמעאל שנינו] מדרש אחר על אותו כתוב: "לאהרן" כוונתו — כאהרן, מה אהרן חבר תלמיד חכם) אף בניו תבירים, שיש להקפיד ולתת מתנות כהונה רק לכהן תלמיד חכם. אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יוחנן: מניין שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ — שנאמר "ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת חכמים והלויים למען יחזקו בתורת ה'" (דברי הימים ב' לא, ד) משמע: כל המחזיק בתורת ה' — יש לו מנת, ושאינו מחזיק בתורת ה' — אין לו מנת. אמר רב אחא בר אדא אמר רב יהודה: כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כאלו נותנה לפני ארי, מה ארי ספק דורס (הורג במכה) ואוכל, ספק אינו דורס ואוכל ומניח את טרפו חי (צ"ט) אף כהן עם הארץ שניתנה לו תרומה ספק אוכלה בטורה כראוי ספק אוכלה בטומאה ובאיסור חמור. ר' יוחנן אמר: אף גורם לו לכהן זה מיתה שנאמר בדיני תרומות "ומתו בו כי יחללוהו" (ויקרא כב, ט) ללמד שאם יאכלו הכהנים תרומתם בטומאה ויחללוהו על ידי כך חייבים הם מיתה לשמים. דבי [בבית מדרשו] של ר' אליעזר בן יעקב תנא [שנה החכם] אף משיאו עון אשמה, שנאמר "והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם" (שם טז).

ב תניא [שנוייה ברייתא] ר' סימאי אומר: מניין לתחיית המתים מן התורה — שנאמר על אבות האומה "וגם הקמתי את ברייתי אתם לתת להם את ארץ כנען" (שמות ג, ד) "לכם" לא נאמר שאין הכוונה לומר שהתקיימה ברית האבות

בנתינת הארץ לבני ישראל אלא "להם" לאבות עצמם: מכאן לתחיית המתים מן התורה וראיות מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ולא קיבלו ממנו. מן התורה — דכתיב "ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם" (דברים לא, טז) אמרו לו: ודילמא [ושמא] אין ההפסק בכתוב כפי שאתה עושה וצריך לקרוא "וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ" (שם). הביא להם ראיה מן הנביאים שנאמר "יחיו מתוך נבלתי יקומו הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל" (ישעיה כו, יט) אמרו לו משם אין ראיה לתחיית מתים לעתיד ושם מדובר רק במתים שהחיה יחזקאל. מן הכתובים שנאמר: "וחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים" (שיר השירים ז, י) כלומר, לעתיד לבוא יחיו וידובבו שפתי ישני עפר, ואמרו לו ודילמא

עיונים

על עסקי שער / יש לפרש כאן גם "שער" במשמעות של מחיר קצוב לסחורות, שהרי עלה שער תבואות כומו מצור, וניבא אלישע שירד השער (מחרש"א).

ספק דורס ואוכל / יש מפרשים: פגמים שהארי דורס ואוכל מיד ואינו מנוול את הבתמה שהרג, ופעמים שהוא רק טורף ומביאה לחורו, לגורו, ושם היא מתנוולת, וכן הוא הספק ככהו עם הארץ (רמ"ה).

צריק ג"ס בני / ראה בנרכות שצריך להיות צריק ק"ם נשים ג"ס. נראה שסימן זה הוא סימן לשואלים ולמשיבים כענין תחיית המתים. השואלים: צדוקים, רומיים, קליאופטרא,

גמרא ויהי לו כן וירמסו אותו העם בשער וימת" (מלכים ב' ז, כ) ושואלים: ודילמא [ושמא] קללת אלישע גרמה ליה [דן] שימות כך, ולא מדה כנגד מדה על כפירתו? שהרי אמר רב יהודה אמר רב: קללת חכם אפילו על חנם (גם אם לא היתה מוצדקת) היא באה ומתקיימת,

וכתיב "ויהי לו כן וירמסו אותו העם בשער וימת" — ודילמא קללת אלישע גרמה ליה? א דאמר רב יהודה אמר רב: קללת חכם, אפילו על חנם היא באה. — אם כן לכתוב קרא "וירמסוהו וימת", מאי "בשער" — על עסקי שער.

א אמר רבי יוחנן: מניין לתחיית המתים מן התורה — שנאמר "ונתתם ממנו [את] תרומת ה' לאהרן הכהן" וכי אהרן לעולם קיים? והלא לא נכנס לארץ ישראל, שנותנין לו תרומה. אלא, מלמד שעתיד לחיות, וישראל נותנין לו תרומה — מכאן לתחיית המתים מן התורה. דבי רבי ישמעאל תנא: "לאהרן" — כאהרן, מה אהרן חבר — אף בניו חברים. יאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: מניין שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ — שנאמר, "ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הפהנים והלויים למען יחזקו בתורת ה'" כל המחזיק בתורת ה' — יש לו מנת, ושאינו מחזיק בתורת ה' — אין לו מנת. אמר רב אחא בר אדא אמר רב יהודה: כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ — כאלו נותנה לפני ארי, ימה ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל — אף כהן עם הארץ, ספק אוכלה בטורה ספק אוכלה בטומאה. רבי יוחנן אמר: אף גורם לו מיתה, שנאמר "ומתו בו כי יחללוהו". דבי רבי אליעזר בן יעקב תנא: אף משיאו עון אשמה, שנאמר "והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם".

ב תניא, רבי סימאי אומר: מניין לתחיית המתים מן התורה — שנאמר "וגם הקמתי את ברייתי אתם לתת להם את ארץ כנען". ו"לכם" לא נאמר, אלא "להם" — מכאן לתחיית המתים מן התורה. (צד"ק ג"ס גש"ס ק"ם סימן). שאלו מניין את רבן גמליאל: מניין שהקדוש ברוך הוא מחייה מתים? אמר להם מן התורה, ומן הנביאים, ומן הכתובים, ולא קיבלו ממנו. מן התורה — דכתיב "ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם" אמרו לו: "ודילמא "וקם העם הזה וזנה!" מן הנביאים — דכתיב "יחיו מתוך נבלתי יקומו הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל" — ודילמא מתים שהחיה יחזקאל? מן הכתובים — דכתיב "וחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים" — ודילמא

בנתינת הארץ לבני ישראל אלא "להם" לאבות עצמם: מכאן לתחיית המתים מן התורה וראיות מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ולא קיבלו ממנו. מן התורה — דכתיב "ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם" (דברים לא, טז) אמרו לו: ודילמא [ושמא] אין ההפסק בכתוב כפי שאתה עושה וצריך לקרוא "וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ" (שם). הביא להם ראיה מן הנביאים שנאמר "יחיו מתוך נבלתי יקומו הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל" (ישעיה כו, יט) אמרו לו משם אין ראיה לתחיית מתים לעתיד ושם מדובר רק במתים שהחיה יחזקאל. מן הכתובים שנאמר: "וחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים" (שיר השירים ז, י) כלומר, לעתיד לבוא יחיו וידובבו שפתי ישני עפר, ואמרו לו ודילמא

גמרא ויהי לו כן וירמסו אותו העם בשער וימת" (מלכים ב' ז, כ) ושואלים: ודילמא [ושמא] קללת אלישע גרמה ליה [דן] שימות כך, ולא מדה כנגד מדה על כפירתו? שהרי אמר רב יהודה אמר רב: קללת חכם אפילו על חנם (גם אם לא היתה מוצדקת) היא באה ומתקיימת, כל שכן קללת אלישע שבדין קללו! ומשיבים: אם כן לכתוב קרא [שיכתוב המקרא] "וירמסוהו וימת" מאי [מה] משמעות תוספת ההדגשה בשער, ללמד: על עסקי שער, על שלגלג ואמר שגם אם יפתח ה' שערים בשמים לא יהא כן, לכן נענש מדה כנגד מדה.

אמר ר' יוחנן: מניין לתחיית המתים מן התורה — שנאמר בתרומת מעשר "ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן" (במדבר יח, כח) וכי אהרן עצמו לעולם קיים שתקיים מצוה זו בו? והלא לא נכנס אהרן עצמו לארץ ישראל מקום שנותנין לו תרומה ונמצא שלא התקיים בו הכתוב כלל! אלא מלמד שעתיד אהרן לחיות לעתיד לבוא, וישראל נותנין לו תרומה — מכאן לתחיית המתים מן התורה. דבי ר' ישמעאל תנא [בבית מדרשו של ר' ישמעאל שנינו] מדרש אחר על אותו כתוב: "לאהרן" כוונתו — כאהרן, מה אהרן חבר תלמיד חכם) אף בניו תבירים, שיש להקפיד ולתת מתנות כהונה רק לכהן תלמיד חכם. אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יוחנן: מניין שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ — שנאמר "ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת חכמים והלויים למען יחזקו בתורת ה'" (דברי הימים ב' לא, ד) משמע: כל המחזיק בתורת ה' — יש לו מנת, ושאינו מחזיק בתורת ה' — אין לו מנת. אמר רב אחא בר אדא אמר רב יהודה: כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כאלו נותנה לפני ארי, מה ארי ספק דורס (הורג במכה) ואוכל, ספק אינו דורס ואוכל ומניח את טרפו חי (צ"ט) אף כהן עם הארץ שניתנה לו תרומה ספק אוכלה בטורה כראוי ספק אוכלה בטומאה ובאיסור חמור. ר' יוחנן אמר: אף גורם לו לכהן זה מיתה שנאמר בדיני תרומות "ומתו בו כי יחללוהו" (ויקרא כב, ט) ללמד שאם יאכלו הכהנים תרומתם בטומאה ויחללוהו על ידי כך חייבים הם מיתה לשמים. דבי [בבית מדרשו] של ר' אליעזר בן יעקב תנא [שנה החכם] אף משיאו עון אשמה, שנאמר "והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם" (שם טז).

ב תניא [שנוייה ברייתא] ר' סימאי אומר: מניין לתחיית המתים מן התורה — שנאמר על אבות האומה "וגם הקמתי את ברייתי אתם לתת להם את ארץ כנען" (שמות ג, ד) "לכם" לא נאמר שאין הכוונה לומר שהתקיימה ברית האבות בנתינת הארץ לבני ישראל אלא "להם" לאבות עצמם: מכאן לתחיית המתים מן התורה וראיות מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ולא קיבלו ממנו. מן התורה — דכתיב "ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם" (דברים לא, טז) אמרו לו: ודילמא [ושמא] אין ההפסק בכתוב כפי שאתה עושה וצריך לקרוא "וקם העם הזה וזנה!" מן הנביאים — דכתיב "יחיו מתוך נבלתי יקומו הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל" — ודילמא מתים שהחיה יחזקאל? מן הכתובים — דכתיב "וחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים" — ודילמא

בנתינת הארץ לבני ישראל אלא "להם" לאבות עצמם: מכאן לתחיית המתים מן התורה וראיות מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ולא קיבלו ממנו. מן התורה — דכתיב "ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם" (דברים לא, טז) אמרו לו: ודילמא [ושמא] אין ההפסק בכתוב כפי שאתה עושה וצריך לקרוא "וקם העם הזה וזנה!" מן הנביאים שנאמר "יחיו מתוך נבלתי יקומו הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל" (ישעיה כו, יט) אמרו לו משם אין ראיה לתחיית מתים לעתיד ושם מדובר רק במתים שהחיה יחזקאל. מן הכתובים שנאמר: "וחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים" (שיר השירים ז, י) כלומר, לעתיד לבוא יחיו וידובבו שפתי ישני עפר, ואמרו לו ודילמא

קיסר, מינים, והמשיבים: רבן גמליאל, ר' יהושע, ר' מאיר, רבן גמליאל, ר' אמי (מהרש"א).

שוכב עם אבותיך וקם / ברור כי לדעת הכל יש לקרוא את "וקם" כמתחייס גם להמשך הכתוב "שוכב עם אבותיך וקם" — וקם העם הזה וזנה, אלא שמפני כמה סיבות קשה היה לקרוא רק "וקם העם הזה וזנה" כעיקר משום שלשון "קם" מדברת על פעולה שיש בה התרוממות וקוממות, ולכן יש ליחסה לדק הראשון של המשפט (ריא"ה, מהרש"א).

פרומי"ש צ"ל פרומי"ר מן הצרפתית העתיקה ומשמעותו: להתנער.

וכלל שיחיו. מרחשן שפוחיה בעלמא — שפתותיהן נעות מעט נסוך הקצר חלל חין חיון ויואלין לאור העולם, וכר' יוסף וכו'. ולא קבלו ממנו — עד שאמר להם וכו'. חיים כלכם היום — דהאי יוס מיותר הוא, דחילי למתחזק "חיים כלכם" מה תלמוד לומר "היום" — כהיום, ונה היום וכו' כך שמעתי. הגר שוכב עם אבותיו וקם — הרי תחית המתים, "העם הזה וזנה" — הרי ונה שעתיד להיות. פלגא בידך — דוהאי קרא נפקא דידע מה שעתיד. ויפתם ולא העליתם — כוז חלס אומרים וחיין ונוש דגנריכס. לאו לעולם הבא — חלול יש תחית הנוטים. מהכרת תכרת — "הכרת" — בעולם הזה, "תכרת" — לעולם הנא. אינהו הוו אמרי ליה דברה תורה כלשון בני אדם — ולכחי אמר להו הכי, כי היכי דלא להוי להו פתחון פיה. הכרת תכרת — נענדה זרה כתיב. והלא כבר נאמר — נענדה זרה "היא חלל" הו' נגדך ונכרתה, דסגירא להו: "נגדך" — היינו עונד עונדה זרה. וכי שלשה עולמים יש וכו' — ור' עקיבא סגירא ליה דנגדך היינו נגדך הסס. והשתא בין לר' ישמעאל בין לר' עקיבא "עונה בה" מאי עבדי ליה — תנעי ליה וכו'. שמונה בה — שלל עז קודם תיתק הוי נכרת, חלל עז לא. דחיי שכבי — שנותים חיים. ויציצו מעיר — שעתידין ישראל ללין ולפרוח ונעיר ירושלים, וכדלחורין (כתובות ק"א, ח) הקדוש נרוך הוא עושה להם מחילות לצדיקים והולכין ועולין לירושלים.

רחושי מרחשן שפוחיה בעלמא, כרבי יוחנן. ודאמר רבי יוחנן משום רבי יהוצדק: כל מי שנאמרה הלכה בשמו בעולם הזה, בקבר, שנאמר "דובב שפתי ישנים". עד שאמר להם רבו במלאך מקרא זה כראיה "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם" (דברים י"א, כא) "לכם" לא נאמר, אלא "להם" שעתידים האבות לחיות ולרשת את הארץ. מיכן לתחית המתים מן התורה. ויש אומרים: מן המקרא הזה אמר להם: "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום" (דברים ד, ד) והרי פשיטא [פשוט] ד"חיים כלכם היום" שהרי הוא פונה לאנשים חיים ומדבר אליהם אלא אפילו ביום שכל העולם כולם מתים — אתם חיים כלומר: "מה היום כולכם קיימין" — אף לעולם הבא כולכם קיימין" שוב. שאלו רומיים את ר' יהושע בן חנניה: מניין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים ומניין שהוא יודע מה שעתיד להיות? אמר להם תרווייהו [שניהם] למדים מן המקרא הזה, שנאמר "ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה" (שם לא, טז) הרי שנאמר שימות ויקום. והקשו לו: ודילמא [ושמא] יש לקרא: "וקם העם הזה וזנה"? אמר להו [אמר להם]: נקוטו מיהא פלגא בידייכו [החזיקו על כל פנים חצי בידכם] כי מכאן נלמד לפחות שידוע ה' מה שעתיד להיות. איתמר נמי [נאמר גם כן] כעין זה בשם אמוראים, אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי: מניין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים, ויודע מה שעתיד להיות — שנאמר "הנך שוכב עם אבותיך וקם וכו'". תניא [שניה ברייתא] אמר ר' אליעזר בר' יוסי: בדבר זה זייתי כלומר, הוכחתי את שקרם של ספרי כתובים. שהיו אומרים אין תחית המתים מן התורה. אמרתי להם: זייתם תורתכם, ולא העליתם בידכם כלום, שאתם אומרים אין תחית המתים מן התורה, והרי הוא אומר "הכרת תכרת הנפש היא עונה בה" (במדבר טו, לא) "הכרת תכרת" אתם מבינים שימות האדם בעולם הזה "עונה בה" לאימת [לאימת?] לאו [האם לא] לעולם הבא, הרי שיש עולם הבא, והוא רמוז בתורה. אמר לו רב פפא לאביי: ולימא להו תרווייהו [ושיאמר להם את שני הדברים] מ"הכרת תכרת" כפי הדרשה: "הכרת" — בעולם הזה, "תכרת" — לעולם הבא! ומשיבים: אינהו הוו אמרי ליה [הם היו אומרים לו] דברה תורה כלשון בני אדם ואין להוכיח דבר מן הלשון הכפולה. ומעירים: כתנאי [כתנאים] שבאמת נחלקו באותו כתוב, ששינו: "הכרת תכרת" "הכרת" — בעולם הזה, "תכרת" — לעולם הבא, אלו דברי ר' עקיבא, אמר לו ר' ישמעאל: והלא כבר נאמר בהמשך "הכרת" לעולם הבא, והחזרה "הכרת" לעולם הבא וכו' אמר ר' עבדי ביה [מה עושים הם בן] מה שמעו כתוב זה לשיטתם? ומשיבים: לכדתנאי [כמו ששינו בברייתא]: יכול יענש בכרת אפילו עשה תשובה תלמוד לומר — "עונה בה" לא אמרתי שיענש כן אלא בזמן שעונה בה.

מסורת הש"ס
 ו. יבמות צו, א. בכורות לא, ב. ירושלמי ברכות פ"ב ה"א. שם שקלים פ"ב ה"ה. שם מוע"ק פ"ג ה"ו. שוה"ט תהלים א, ל. שם מדרש שמואל פ"ט. פמ"ק פ"ב. נתחומא תשא ג, שהש"ר פ"ו (טו). [וכלם בשנויים שונים בשמות בעלי השמות]. ילק"ש תהלים השפא, שם שה"ש התקצב.
 ז. (הכפוי) מועד קטן כח, א.
 ח. ראה ירושלמי פאה פ"א ה"א. שם סנהדרין פ"ו ה"ב.
 ט. (הכפוי) ברכות לא, ב. יבמות ע"א, א. כתובות סו, ב. נדרים ג, א. נסין מא, ב. קדושין יו, ב. בכא מציעת לא, ב. צד, ב. סנהדרין נו, א. סד, ב. פה, ב. מכות יב, א. עבודה זרה כז, א. זבחים קח, ב. ערכין ג, א. כותיות יא, א. נדה לב, ב. סד, א.
 י. סנהדרין סד, ב. שבועות יג, א.
 יא. שבועות יג, א.
 יב. ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג. שם כתובות פ"ב ה"ג. ב"ר פצ"ה א. שמחות סוף פ"ט. קהלת רבה פ"ה י"ב. מדרש שמואל פ"ו. נתחומא בוכר אמור ד. נתחומא אמור ב. פירר"א פל"ג.
 יג. כתובות ק"א, ב. קהלת רבה פ"ה יב (בשני). פירר"א פל"ג (עין שם).

נרסות

שנאמרה הלכה בשמו בעולם הזה בכת"י ומקורות: שאומרו רב הלכה בשמו בכת"י המדרש.

מן המקרא תזה אמר להם בכת"י וע"י: מן המקרא הוה שנאמר.

כפיטא דחיי — אתם חיים בכת"י ומקורות משפט זה חסר.

מן המקרא הוה בכת"י ומקורות: מחאי פרא.

בלבושיהו בכת"י בכפותיהו.

ספרי כותים בדפוסים: ספרי צדוקים... ויש גם: ספרי מיניו.

החיים

זייתם תורתכם ספרי התורה של הכותים (השומרונים) שונים בכמה דברים מספרי התורה המקובלים בישראל. נוסף לשינויים קטנים במקראות שונים קיים גם זיוף מכוח בכתיבים כיום להר נרזיים.

בספרי התורה של השומרונים מכניסים הם בתוך עשרת הדברות גם דברה ביחס לבניי מפרש על הר נרזיים.

כסופו של דבר קבלו השומרונים מן היהודים גם עקרונות מרובים שאינם מצויים בחמשה חומשי תורה, אך היו דורות שבהם היו ההבדלים תרופים יותר, וכנגד אלה דברי ר' אליעזר ב"ר יוסי.

קליאופטרה מלכתא קליאופטרה הוא השם היווני κλεοπάτρα

וקליאופטרה. שם זה ניתן למלכות רבות במצרים, אך לפי סדר הזמנים אין לרעת מי היתה קליאופטרה המלכה ששוחזה עם ר' מאיר.

אורח הליכה

הכרת תכרת / "הכרת תכרת" — דברה תורה כיום לאלה שחטאו עד שאכרו חיי עולם. "תכרת" — בעולם הזה, "תכרת" — לעולם הבא, וכדברי ר' עקיבא, שהלכה כמותו מחברו.

רמב"ם, ספר המדע, הלכות תשובה פ"ח ה"א

עיונים

זייתי ספרי כותים / כבר תהו המפרשים כיצד זייה ספריהם כשהוכיח להם מה שהוכיח. ויש שפירשו שלפי הכתוב את המקרא, שאינם מאמינים בתחית המתים — הרי ספריהם מוויסטים. שאין להם תוכו כפי שהם כתובים (ריא"ף) או שהכותים באמת ניסו לשנות מקראות שונים ולהתאימם לשיטתם גם כענין כפירה בתחית המתים, ומשום כך אמר להם שאף שזייתם תורתם לא העולין שהרי התכרת שהם מוויסטים ולא העולין כיוון זה (מהרש"א).